

Vaşinqtonun Orta Dəhliz və TRIPP strategiyası

“C5+1” sammiti ABŞ-ın Mərkəzi Asiya maraqlarını əks etdirir

ABŞ, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Tacikistan, Türkmənistan və Özbəkistan hökumətləri birgə bəyanat yayıb. Birləşmiş Ştatların Dövlət Departamenti xəbər verir ki, bəyanat “C5+1” formatının 10-cu ildönümü münasibətilə paylaşılıb. Bəyanatda Trampın Beynəlxalq Sülh və Rifah Marşrutunun (TRIPP) regional tranzit əlaqələrinin inkişafında rolundan söz açılıb.

(ardı 12-ci səhifədə)

Vaşinqtonun Orta Dəhliz və TRIPP strategiyası

(əvvəli 1-ci səhifədə)

Ölkələrin qarşıya qoyduğu məqsədlər arasında Trans–Xəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu (Orta Dəhliz) ilə bağlı da məsələlər var. Tərəflər təchizat zəncirinin əlaqələliyini və dayanıqlılığını gücləndirmək məqsədilə Orta Dəhlizin potensialını tam şəkildə inkişaf etdirmək və onu TRIPP-lə birləşdirməklə yüklərin, məlumatların və enerjinin “C5+1” ölkələri və dünya üçün təhlükəsiz hərəkətini təmin etmək, gömrük rejimlərinin uyğunlaşdırılması və şəffaflığının artırılması istiqamətində səyləri davam etdirmək, “C5+1” ölkələri arasında kommersiya və mədəni əlaqələri gücləndirmək üçün aviasiya əlaqəsini genişləndirmək və texnologiya, hasilat və sürətlə inkişaf edən digər sahələrdə təlimləri asanlaşdıraraq təhsil mübadilələri vasitəsilə kommersiya əlaqələrini möhkəmləndirmək və əmək bazarının peşəkarlığını dəstəkləmək barədə razılığa gəlib.

Qeyd edək ki, “C5+1” platforması 2015-ci ildə ABŞ, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan və Tacikistan arasında münasibətlərin yaxşılaşdırılması məqsədilə yaradılan platformadır. Format həmin il xarici işlər nazirləri səviyyəsində başlayıb. 2023-cü il sentyabrın 20-də isə dövlət başçıları səviyyəsinə qaldırılıb. Noyabrın 6-da ABŞ Prezidenti Donald Tramp 5 Mərkəzi Asiya ölkəsinin liderini Ağ Evdə qəbul edib. ABŞ dövlət başçısının Ağ Evdəki iqamətgahında təşkil olunan təntənəli şam yeməyinə Qazaxıstan Prezidenti Kasım–Jomart Tokayev, Qırğızıstan Prezidenti Sadır Japarov, Tacikistan Prezidenti Emoməli Rahmon, Türkmənistan Prezidenti Sərdar Berdiməhəmmədov və Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyev qatılıb.

Ekspertlər Vaşinqtonda keçirilən “C5+1” sammitini ABŞ-ın bu strateji əhəmiyyətli bölgəyə artan marağının parlaq nümunəsi kimi qiymətləndirirlər. Rusiya ilə Ukrayna arasında davam edən silahlı münaqişə, eləcə də Moskva və Pekinin Mərkəzi Asiyanın zəngin təbii sərvətlərinin istehsalında fəal şəkildə iştirakı fonunda Trampın region liderləri ilə görüşü

beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini cəlb edir. 2023-cü ildə ilk sammitdən sonra ikinci ABŞ–Mərkəzi Asiya sammitinə ev sahibliyi edən Tramp, nahar nitqində keçmiş prezident Co Baydenin regiona yanaşmasını tənqid edərək, onu həddindən artıq laqeydlikdə günahlandırır. Amerika lideri administrasiyasının Mərkəzi Asiyaya layiq olduğu diqqət və prioriteti verdiyini vurğulayıb.

Vaşinqtonda “C5+1” formatının 10 illiyi münasibətilə qəbul edilən birgə bəyannat və Ağ Evdə keçirilən sammit ABŞ-ın Mərkəzi Asiya siyasətində yeni dönmənin başlanğıcı kimi qiymətləndirilə bilər. Bu görüş təkcə diplomatik simvolizm daşmır, həm də regionun geoiqtisadi mənzərəsində yeni güc balansının formalaşdığını göstərir. ABŞ Prezidenti Donald Trampın Mərkəzi Asiya liderləri görüşü və TRIPP layihəsini önə çəkməsi Vaşinqtonun regionda uzunmüddətli maraqlarını yenidən bərpa etdiyinin göstəricisidir.

Məlumdur ki, son 10 ildə Mərkəzi Asiya regionu Çin və Rusiya arasında mühüm iqtisadi və nəqliyyat kəsişməsinə çevrilib. “Bir kəmə, bir yol” təşəbbüsü və Avrasiya İqtisadi İttifaqı çərçivəsində Pekin və Moskva bölgədə mühüm infrastruktur üstünlüyü qazanıblar. ABŞ isə bu müddət ərzində regionda daha çox təhlükəsizlik və insan hüquqları məsələləri ilə yadda qalıb, iqtisadi layihələrdə aktivlik nümayiş etdirməyib. Tramp administrasiyasının yeni yanaşması isə bu boşluğu doldurmaq və Mərkəzi Asiya ilə iqtisadi-siyasi əlaqələri real layihələr əsasında dərinləşdirmək məqsədi daşıyır.

Sammitdə vurğulanan əsas ideya – Orta Dəhlizin potensialının TRIPP marşrutu ilə birləşdirilməsi – ABŞ-ın qlobal logistika sistemində Avrasiya üzərindən keçən ticarət xətlərinə birbaşa inteqrasiya niyyətindən xəbər verir. Bu, həm də Avropa–Asiya nəqliyyat əlaqələrinin daha təhlükəsiz və diversifikasiya olunmuş şəkildə təşkili baxımından əhəmiyyətlidir. TRIPP marşrutu yalnız nəqliyyat deyil, həm də enerji, rəqəmsal məlumat axını və texnoloji əməkdaşlıq kimi sahələri əhatə edir. Bu, Mərkəzi Asiya ölkələrinin enerji resurslarını Qərbi bazarlarına çıxarmaq üçün yeni imkanlar yarada bilər.

Əlavə olaraq bəyannatda təchizat zəncirlərinin təhlükəsizliyinin və gömrük prosedurlarının şəffaflığının artırılmasına yönəlik bəndlər diqqət çəkir. Bu, ABŞ-ın son illərdə xüsusilə Çin iqtisadi modelinə qarşı formalaşdırdığı etibarlı tərəfdaşlıq konsepsiyasının regional tətbiqi kimi dəyərləndirilə bilər. Vaşinqton region dövlətlərini təkcə geosiyasi tərəfdaş deyil, həm də yüksək texnologiyalar və istehsal zəncirlərinin yeni qovşağı kimi görür.

Trampın sammitdə Bayden administrasiyasını regiona laqeydlikdə ittiham etməsi siyasi jest olmaqla yanaşı, həm də ABŞ daxilində Mərkəzi Asiya siyasətinə dair prioritet fərqi göstərir. Əgər Bayden dövründə Mərkəzi Asiya daha çox insan hüquqları və demokratik islahatlar kontekstində nəzərdən keçirilirdisə, Tramp bu bölgəyə iqtisadiyyat və təhlükəsizlik prizmalarından baxır. Bu yanaşma real layihələr, investisiya mexanizmləri və infrastruktur təşəbbüsləri vasitəsilə Vaşinqtonun təsir imkanlarını artırmaq məqsədi güdür. “C5+1” formatının əvvəlki illərdə

daha çox diplomatik səviyyədə qaldığı halda, hazırda onun iqtisadi və logistik xarakter daşması regional dinamikanın dəyişdiyini göstərir. ABŞ-ın təşəbbüsü ilə Orta Dəhlizin inkişafına yeni texnoloji və maliyyə dəstəyinin ayrılması, eləcə də təhsil mübadilələrinin genişləndirilməsi bu əməkdaşlığın uzunmüddətli və sistemli bir prosesə çevirə bilər. Ən önəmlisi isə Vaşinqtonun regionda balanslaşdırıcı rol oynamaqla Rusiya və Çinin təsirini məhdudlaşdırmaq istəyi açıq görünür.

Tramp administrasiyasının Beynəlxalq Sülh və Rifah Marşrutu vasitəsilə qurmaq istədiyi yeni iqtisadi əlaqələr sistemi həm regional sabitliyin qorunması, həm də Avrasiya üzərindən keçən qlobal ticarət yollarının təhlükəsizliyi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beləliklə, Vaşinqtonun Mərkəzi Asiyaya bu səviyyədə diqqət ayırması artıq təkcə siyasi jest deyil, qlobal iqtisadi strategiyanın vacib tərkib hissəsidir.

Azərbaycan da “C5+1” formatı çərçivəsində formalaşan yeni regional əmək-

daşlıq xəritəsinin təbii və strateji tərəfdaşı kimi ön plana çıxır. TRIPP layihəsinin Orta Dəhlizlə birləşdirilməsi ideyası məhz Bakı–Tbilisi–Qars və Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı kimi infrastruktur zəncirlərinə söykənir. Bu marşrutun uğuru Azərbaycanın coğrafi mövqeyi və nəqliyyat imkanları ilə sıx bağlıdır. ABŞ və Mərkəzi Asiya ölkələrinin tranzit, enerji və texnoloji əlaqələri üzrə planlaşdırdığı əməkdaşlıq, əslində, Azərbaycanın təşəbbüsü ilə illərdir formalaşan logistika sisteminə yeni beynəlxalq impuls verir. Bakı bu mənada TRIPP və Orta Dəhliz inteqrasiyasının real qovşağına çevrilə bilər. Azərbaycanın balanslı xarici siyasəti, regiondakı etibarlı tərəfdaş imici və sülh gündəmi bu böyük iqtisadi layihələrin reallaşması üçün sabitlik təminatıdır. ABŞ-ın və Mərkəzi Asiyanın planlaşdırdığı hər yeni nəqliyyat marşrutu, əslində, Azərbaycanın yaratdığı körpülər üzərindən keçəcək.